

Greyerz, Kaspar von und Siebenhüner, Kim (Hrsg.): *Religion und Gewalt. Konflikte, Rituale, Deutungen (1500–1800) (Veröffentlichungen des Max-Planck-Institut für Geschichte 215)*. 432 sid. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2006.

En konferens i Italien 2003 har resulterat i denna bok med inledning samt sjuarton artiklar på tyska, engelska och franska. Även om de gränser som sätts upp i titeln är vida så täns de ofta. Exempelvis sysselsätter sig Jeanne Favret-Saada i sin artikel om synen på judendom och antisemitism relaterat till passionsspelen i Oberammergau nästan uteslutande med tiden efter 1800. Ävenså våldsbegreppet blir brett som när Christophe Duhamelle landar i slutsatsen att hånet efter Westfaliska freden 1648 fungerade som en ventil i interkonfessionella konflikter, ja, som ett surrogat för allvarligare våldsformer. Francisca Loetz vidgar utifrån omgivningens reaktioner det strikt kroppsliga våldsbegreppet till att innefatta även hädelsen, våldet mot Gud.

Med några undantag är dock gränserna i tid och rum trängre. Duhamelle skildrar Eichfeld och Loetz Zürich. De flesta bidragen skildrar eller har en tydlig tyngdpunkt i Tyskland och/eller Schweiz, och även om gränsdragningarna varierar utgör även 1600-talet en tyngdpunkt. Det geografiska valet motiveras exempelvis av Thomas A Brady jr som menar att tidigare forskning alltför mycket ägnat sig åt situationen i Spanien, Frankrike och England med dess starka konfrontationer med tydliga yttre resultat. Istället borde stater som mer präglas av samexistens som Nederländerna, de tyska staterna och det polsk-litauiska riket studeras. Brady framhåller de tyska områdena från reformation till 1900-tal som den bästa platsen att studera «olikheternas institutionalisering», Bradys term för konfessionalisering. Konfessionalisering är ett återkommande tema i åtskilliga bidrag och Frauke Volkland betonar handlingarnas betydelse i konfessionalisering. Handlingar som bygger den egna kulturen och som drar gränser. Volklands givande artikel är en jämförelse av ett område i Schweiz och ett i Tyskland och lyfter fram förhållanden kring ibland delade eller sambrukade kyrkorum och kring de tillfällen, ofta fester, då konfessionens religionsutövning tydligt flyttade utanför kyrkorummet, ibland ledande till konflikt. Hans Medick visar i detta sammanhang med exempel från trettioåriga kriget på en strategi av avsymbolisering av den konfessionelle motståndaren. Utan synliga attribut som munkar, statyer o dyl blir denne osynlig i det offentliga rummet.

Medan konfessionaliseringen i de tyska områdena kom att ha en dämpande inverkan på religionskonflikternas våldsammare former redovisar Nicholas Canny en i mycket annorlunda utveckling från Irland. 1500-talets väpnade konflikter hade inte sin orsak i religionsmotsättningar, även om de var och en kom att utveckla en religiös aspekt. Däremot ser Canny kriget 1642–52 som ett religionskrig, där de flesta stridande snart ansåg att resultatet skulle bli att antingen katolicism eller protestantism skulle bli den enda tillåtna tron.

Ett problem som flera författare lyfter fram är synen på religion i skildringen av religiöst motiverat våld, och i förlängningen frågor kring vad religion är. Philip Benedict talar om nödvändigheten att packa upp den svarta lådan med påskriften «religion».

David Warren Sabeen lyfter i samband med en historiografi över Bartolomeinatten fram vad han ser som en motsättning mellan äldre och nyare forskning. Enligt honom betonade tidigare forskning ensidigt religion som en organiserad kraft utifrån ett maktperspektiv. Nyare forskning, som han lovordar, väljer i stället andra och bredare analysfaktorer som kultur, socialisering och religiös praxis i dess olika former. Ett resultat av denna omfokusering av forskningen ser Sabeen i ett faktiskt återupptäckande av religionen, särskilt individernas, och fromheten i historien. Martin Schaffner befinner sig inte långt från Sabeen när han avvisar kopplingen mellan religiös tro och krigets våld i exempelvis begreppet religionskrig. Detta begrepp hör snarare hemma i en diskursiv praxis än i en vetenskap där både empiri och studiet av religionens väsen är av vikt.

Att våldet i sig inte ses med positiva ögon är även i vetenskaplig text förstäeligt. Intressantare är dock att resultat presenteras som antyder att våld och konfrontation inte heller är rationellt försvarbart. Jay Goodale drar utifrån konflikter i Sachsen i sent 1500-tal slutsatsen att en luthersk attityd av kompromiss, förhandling och tålmod tjänade både allmän harmoni och egen konfessionell seger bättre än en kalvinism mer inriktad på konfrontation.

Spännvidden bland artiklarna är stor. Jag vill också särskilt nämna hur Christian Grosse ser offrets återkomst i reformert kult genom martyriet, Peter Burschels studium av lidandet huvudsakligen utifrån några 1600-talsdramer och hur Patrice Veit följer och tolkar utifrån sina kontexter ett antal versioner av Luthers «Erhalt uns Herr bei deinem Wort».

För någon skolad i svensk forskningstradition är det påfallande hur många av författarna som, gärna avslutningsvis, anknuter sina historiska artiklar till

dagsaktuella händelser. Som ett exempel kan nämnas hur Martin Schaffner avslutar med att jämföra reaktioner på Konstantinopels fall 1453 och på angreppet på USA i september 2001. Med hänvisning till en traktat av kardinalen Nikolaus av Kues avslutar Schaffner (min översättning): «I ett kritiskt historiskt ögonblick reagerade den lärde kardinalen inte med ett upprop till våld, utan med erkännandet av skillnader.»

I denna artikelsamling återfinns mycket: historio-grafi och teori, något mer generella studier över ett större område eller fråga och, slutligen, studier över till synes mer begränsade ämnen i ett ofta ganska litet område. Mycket är intressant, men i mina ögon är nog de senast nämnda mest givande. Från det lilla sammanhanget kan stora slutsatser ofta dras — en av forskningens viktigaste uppgifter.

Martin Bergman

Robert M. Price: *The Pre-Nicene New Testament. Fifty-four Formative Texts. 1209 pages. Signature Books, Salt Lake City 2006.*

This staggering book, out-Bultmanning Bultmann, inaugurates an era. Long nurtured, a conception of a «New Testament», not confined to our NT, leaves the harbour of Theology and displays a new genre. «Study of Religion in Late Antiquity» will not serve for it, too blunt and too bland. Our NT canon made somehow by men, of anonymous works usually dated too early, is a selection from multiple sources, many helpful to evaluate that selection. In his Pre-Nicene New Testament, Price includes many texts that have hunched under the aegis of Theology, this non-*Wissenschaft* barely tolerating a mishmash of apocrypha and pseud-epigrapha, and he amuses us by including a known forgery (pp. 634–638). He reconstructs and paraphrases, italicizing interpolations by others and himself. Playing with mythemes, ignoring churches, D. F. Strauss, F. C. Baur, E. Stauffer and others confront NT passages with pagan and Jewish parallels, the result intimidating a reviewer, a blind man evaluating an elephant.

The skeleton alone intrigues. Part I, *Prehistoric Writings*, including Book of the Baptizer, Revelation of Dositheus, Great Declaration of Simon Magus, and Sayings of Jesus *apud* al-Ghazali; part II, *Matthaean Cycle*, including Mark, Matthew, Gospel according to the Hebrews, Infancy Gospel of Thomas, and Toldot Yeshu; part III, *Marcion's Apostolicon*, including Marcion's Gospel, Galatians, 1 and 2 Corinthians, Thessalonians, Romans, Laodiceans, Ephesians, 2 Laodiceans, Colossians, Philemon (inauthentic?!), and Philippians; part IV, *To Theophilus*, including

Luke, Acts, Titus, 2 and 1 Timothy; part V, *The Testament of John*, including John (a “mess”, p. 667), Preaching of John, 3, 2 and 1 John, and Revelation; part VI, *The Petrine Corpus*, including Gospel of Peter, Preaching of Peter (Clementine Homily), 1, 2 and 3 Peter, 4 Peter, and Apocalypse of Peter; part VII, *Heirs of Jesus*, including MMT (Qumran), James, “Jesus to Abgarus”, Qumran Hymns, Hebrews, Melchizedek, Jude, Thomas, and Gospel of Mary Magdalene; and, finally, part VIII, *Pauline Circle*, including Hermas, Paul & Thecla, Barnabas, Revelation of Paul, and 3 Corinthians. All, annotated and compared, reveal many Christianities parallel to many Judaisms. Not waiting to disparage churches, our NT appears in its setting from Marcion onwards. A Pre-Nicene New Testament finds value in dumping any canon.

But brave-hearted pioneers use an unproved hypothesis. What if there are NT parallels with Homer or Euripides? The latter need not be NT *sources*. Just as the Anointing at Bethany derives from 1 Sam. 25:2–41, and the Feedings from Ruth 2:14–18, the NT authors used OT *paradigms* as mannequins on which to hang their verbal icons using familiar palettes. Having said this, one still greets Price's contribution with grateful awe, condoning his «fine thing» for «good work» at Mk. 14:6.

J. Duncan M. Derrett

Sigurd Hjelde: *Sigmund Mowinckel und seine Zeit: Leben und Werk eines norwegischen Alttestamentlers (Forschungen zum Alten Testament 50). 365 sid. Mohr Siebeck, Tübingen 2006.*

Om Wellhausen fick ordning på Pentateuken och Gunkel på genererna, så var det Mowinckel (1884–1965) som tog sig an Israels kult. Jag har en gång sagt att om det fanns ett exegetiskt Nobelpris, så vore Mowinckel en given pristagare. Uppfattningen bekräftas av Claus Westermann som tillfrågad om vilken 1900-talsforskare i GT-facket han satte främst svarade just: Mowinckel. Det är alltså ett värdigt föremål Sigurd Hjelde valt för sin forskarmonografi. Och det är en bok som är värdig sitt föremål. Värdefulla förarbeten har gjorts av flera norrmän, bl.a. Magne Saebö, men Hjelde ger oss ett självständigt och genomarbetat bidrag i stor stil.

Arbetet har en biografisk del och en systematisk. I den senare behandlas olika aspekter av M.:s insatser i forskning och kyrkoliv. De epokgörande *Psalmstudien I–VI* behandlas utförligt och med väl-motiverad tyngdpunkt på vol. II *Das Thronbesteigungsfest Jahwäs*, där Israels kult ses som ett drama med ett årligt firande av Herrens tronbestigning. Detta